

Цветелина Цветозарова Стефанова, 11 клас
СУЕЕ „Св. Константин-Кирил Философ” – Русе
Преподавател: Илияна Раева

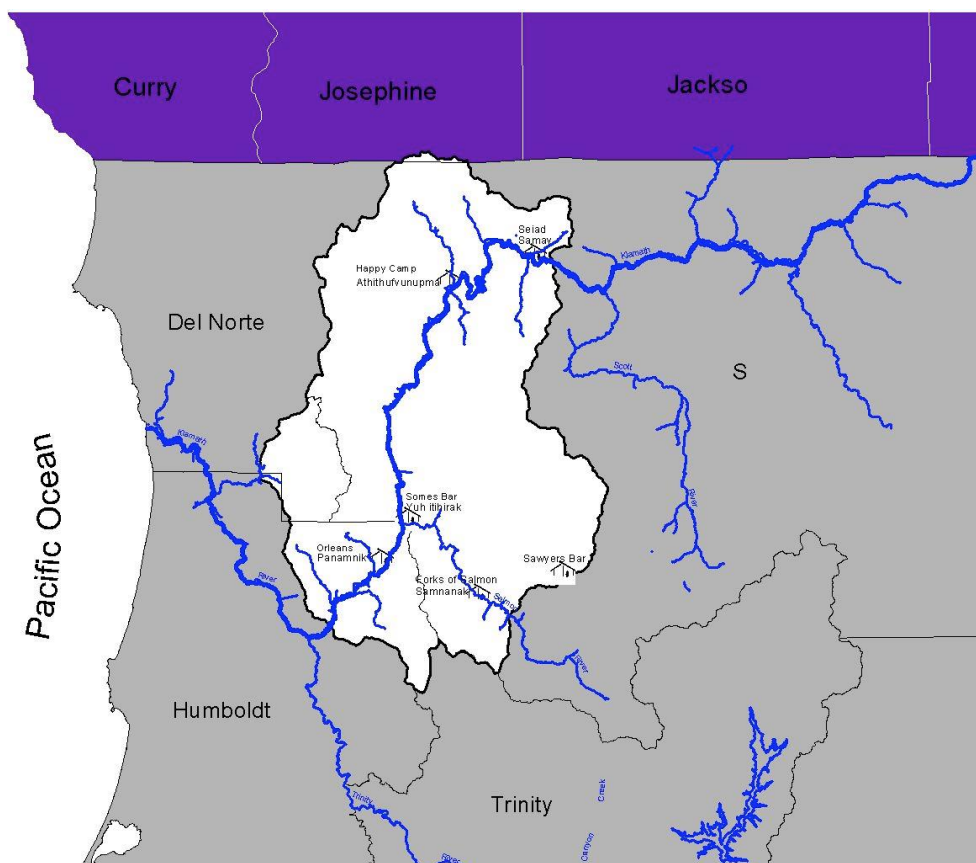
Разглеждан език: Карук
Тема на научното изследване:

Морфофонологични промени на границата между представка и корен в езика карук

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТ

Описание на естествения език

Езикът, разглеждан в научното изследване, се нарича карук (в чуждоезичната литература – Karuk). Той се говори от индианско племе със същото име. Карук на езика на племето означава „срещу течението на реката“. Друго негово название е карок (Karok). Самоназванието на езика е aḡaḡihih [8]. Макар че американският лингвист Едуард Сапир го причислява към хоканското езиково семейство [11], карук се счита за изолиран език [2, 3, 4, 7].

Фиг. 1. Разпространение на езика карук [7] (областта в бял цвят)

Към настоящия момент карук се говори от по-малко от 10 човека като първи език [2, 7] в средната част на поречието на река Кламат в северозападната част на щата Калифорния, САЩ (фиг. 1).

От 1980 г. езикът карук използва латинска азбука, в която присъстват няколко букви с диакритични знаци [7, 8]. В него има 5 гласни звука, като *a*, *i* и *u* имат дълга и кратка форма, докато *e* и *o* имат само дълга форма, има и 16 съгласни звука: *č, f, h, k, m, n, p, r, s, š, t, θ, v, x, y, ʔ*.

Описание на явлението

В езика карук се наблюдават много морфофонологични промени [1, 9, 12]. Настоящото научно изследване разглежда по-характерните от тези, които се случват на границата между представка и корен на думата. В текста с V ще бъде означена произволна гласна, а с С – произволна съгласна.

В карук корените могат да започват със съгласна или гласна.

1. Често употребявани представки

- *Личноместоименни представки* [6]

Пр. доп. Подлог	1 л. ед. ч.	1 л. мн. ч.	2 л. ед. ч.	2 л. мн. ч.	3 л. ед. ч. / непр. гл.	3 л. мн. ч.
1 л. ед. ч.	-	-	nu-	kiik-/ap	ni-	ni-
1 л. мн. ч.	-	-	nu-	kiik-/ap	nu-	nu-
2 л. ед. ч.	ná-	kín-	-	-	?i-	?i-
2 л. мн. ч.	ka-ná-	kín-	-	-	ku-	ku-
3 л. ед. ч.	ná-	kín-	?i-/ap	kiik-/ap	?u-	?u-
3 л. мн. ч.	ka-ná-	kín-	?i-/ap	kiik-/ap	kun-	kín-

- *Притежателни представки* [10, 13]

nani-	мой
mi-	твой
mu-	негов, неин
nanu-	наш
mikun-	ваш
mukun-	техен

Определителен член *pa-* [10, 13]

Определителният член *pa-* се поставя пред притежателната представка, когато има такава.

		nani-	+	úkraam	→	naníkraam
		мой		езеро		мое езеро
<i>pa-</i>			+	úkraam	→	póokraam
опр. член				езеро		езерото
<i>pa-</i>	+	nani-	+	úkraam	→	pananíkraam
опр. член		мой		езеро		моето езеро
<i>pa-</i>	+	nani-	+	táat	→	pananíttaat
опр. член		мой		майка		моята майка

2. Корени, започващи със съгласна

При тях представката не се променя [1]. В определени случаи се удвоява началната съгласна от корена, като *č* никога не се удвоява. Тези случаи са, както следва:

- *Едносрични корени*

mu-	+	táat	→	mú-ttaat
негов/неин		майка		негова/нейна майка
?u-	+	mah	→	?u-mmah
той/тя		виждам		той/тя вижда
?u-	+	paθ	→	?u-ppaθ
той/тя		хвърлям		той/тя хвърля

- *Двусрични корени, съдържащи последователността VCV, където C е v, r или h*

mu-	+	sára	→	mu-ssára
негов/неин		хляб		негов хляб
mu-	+	xáviš	→	mu-xxáviš
негов		калина		негова калина
ʔu-	+	páriš	→	ʔu-ppáriš
той/тя		нагривам плочите за готвене		той/тя нагрива плочите за готвене

- *Двусрични корени, завършващи на -VCa:*

mu-	+	pôoga	→	mu-ppôoga
негов/неин		гащи		негови/нейни гащи
ʔu-	+	kêena	→	ʔu-kkêena
той/тя		треперя		той/тя трепери

- *Производни на горепосочените типове корени, образувани чрез добавяне на наставка*

mu-	+	kêem-iša	→	mu-kkêemiša
негов/неин		отрова		негова/нейна отрова
ʔu-	+	máh-avrik	→	ʔu-mmáhavrik
той/тя		виждам, че идва		той/тя вижда, че (то) идва

- *Едносрични корени, в които началният ʔ- се заменя с p-*

ʔu-	+	pêeçuru (< ʔêeçuru, < *êeθ-suru)	→	ʔu-ppêeçuru
той/тя		вземам		той/тя взема

3. Корени, започващи с гласна

В карук съществуват корени на думи без начална съгласна, като например ikuka (дънер) и ársiih (крак). Тези корени обикновено започват с последователността V₁CV, където V₁ е неударена, или с V₁C₁C₂V, където V₁ може да бъде неударена или ударена, C₁ и C₂ са често различни съгласни. Когато думата започва с представка, а коренът – с гласна, се наблюдават определени закономерности, свързани с промяна на гласната.

- *При представка, завършваща на съгласна, началната гласна на корена не се променя.*

kun-	+	imniš	→	kun- i imniš
те		готвя		те готвят
mukun-	+	imraah	→	mukun-ʔ i mraah
техен		път		техен път

- *Езикът карук не позволява последователност от две гласни.* Затова, когато представката завършва на гласна, а коренът започва с гласна, се случва съкращаване на гласните (т.е. двете гласни се сливат в една по определен начин).

- Когато представката завършва с **-a-**, двете гласни се превръщат в една дълга широка гласна, съответстваща на началната гласна на корена:

a + i → ee

pa-	+	ikrívraam	→	peekrívraam
опр. член		къща		къщата
pa-	+	iškéeš	→	peeškéeš
опр. член		река		реката

a + u → oo

pa-	+	úkraam	→	póokraam
опр. член		езеро		езерото

a + a → aa

pa-	+	axíitičas	→	paaxíitičas
опр. член		деца		децата

- Когато представката завършва на **-i-** или **-u-**, началната гласна на корена отпада:

i + i → i

ni-	+	imniš	→	níimniš
аз		готвя		аз готвя

i + u → i

nani-	+	úkraam	→	naníkraam
мой		езеро		мое езеро

i + a → i

mi-	+	axvâah	→	míixvâah
твой		глава		твоя глава

u + i → u

ʔu-	+	imniš	→	ʔúimniš
той/тя		готвя		той/тя готви
nu-	+	ikrîiš	→	nukrîiš
ние		седа		ние седим

u + u → u

mu-	+	úhθaam	→	múhθaam
негов/нейн		градина		негова/нейна градина

u + a → u

mu-	+	átraax	→	mútraax
негов/нейн		ръка		негова/нейна ръка

4. Промяна на тоновете

В езика карук се различават висок, низходящ, среден и нисък тон. В правописа се означават само висок (чрез акут, т.е. \acute{V}) и низходящ тон (чрез циркумфлекс, т.е. \check{V}). Гласните с диакритични знаци са винаги ударени и са не повече от една в думата. С низходящ тон могат да бъдат само срички с дълги гласни. Тонове на гласните без диакритични знаци се определят по следния начин:

- **При гласните преди тази с диакритичен знак:**
 - Ако гласната в първата сричка е без диакритичен знак и е кратка, е с нисък тон, а ако е дълга, е с висок.
 - Всички гласни след първата са с висок тон.
- **При гласните след тази с диакритичен знак:**
 - Гласната след гласна с циркумфлекс е със среден тон.
 - Дълга гласна след гласна с акут е със среден тон, а кратка гласна на тази позиция – с нисък тон.
 - Гласна, стояща две срички след гласна с акут, е със среден тон.
 - Всички останали гласни без диакритични знаци са с нисък тон.
- **Когато дадена дума има представка, обикновено се наблюдава преместване на ударението и свързания с него тон една сричка напред.** Дали тази промяна ще се случи, зависи от морфемния и морфофонемния контекст, и особено от корена (т.е. от втората морфема). В общия случай акутът е върху сричката преди последната

дълга гласна. Ако няма дълга гласна, той пада върху предпоследната гласна, когато думата завършва с последователността –VCa, иначе пада на предпоследната сричка.

mu-	+	ráah	→	mú-praah
негов/неин		лодка		негова/нейна лодка
mu-	+	raah	→	mú-praah
негов/неин		черен пипер		негов/неин черен пипер
mu-	+	váasan	→	mú-vaasan
негов/неин		враг		негов/неин враг
mu-	+	pikšip	→	mu-píkšip
негов/неин		сянка		негова/нейна сянка

iškêeš	+	ʔáas	→	iškêeš-ʔaas
река		вода		речна вода
símsiim	+	tasa	→	simsím-tasa
метал		ограда		телена ограда

- Когато втората морфема съдържа циркумфлекс, той се запазва.

mu-	+	axvâah	→	mu-xvâah
негов/неин		глава		негова глава
ʔáaga	+	axvâah	→	ʔaagaaxvâah
човек		глава		човешка глава

- Последователността -VrV- във втората морфема се държи като дълга гласна, т.е. акутът се мести преди тази последователност.

iθa-	+	ikxáram	→	iθéekxaram
един		нощ		една нощ
mu-	+	ʔáramah	→	mú-ʔaramah
негов/неин		дете		негово/нейно дете

5. Други особености

- Всички думи на езика карук, които започват с гласна, се произнасят с гърлен взрив (ʔ) в началото, когато пред тях не се произнася нищо друго. Част от думите запазват този гърлен взрив при словообразуване, т.е. когато им се постави представка, гърленият взрив остава. Дори представката да завършва на гласна, тя не взаимодейства с началната гласна от корена, защото между тях има гърлен взрив.

nani-	+	ákah	→	naniʔákah
мой		баща		мой баща
mu-	+	íraha	→	muʔíraha
негов/неин		дърво		негово/нейно дърво
nu-	+	áv	→	nuʔáv
ние		ям		ние ядем

- На границата между морфемите v и y изпадат, когато се намират между две кратки гласни.
- На границата между морфемите последователност от две еднакви съгласни се съкращава до една.

- Наблюдава се редуване на **s** и **š**. **Š** се среща само след предни гласни и **y**, а **s** – в останалите случаи.

mu-	+	išpuka	→	mú-spuka
негов/неин		пари		негови/нейни пари
ʔu-	+	iškak	→	ʔú-skak
той/тя		скачам		той/тя скача

- Последователността от **θ** и **s** на границата между две морфемни се заменя с **č**.

paθ	+	-suru	→	páačuru
to throw		away		to throw away

- Преди носова съгласна **r** → **n**.

Паралели с други езици

Като изолиран език карук притежава специфични особености. Същевременно има общи черти с много други индиански езици, например сложна система за означаване на лице, при която подлогът и допълнението се изразяват чрез представка. В зависимост от подлога и допълнението има представка за положителна и отрицателна форма на глагола, както и за желателно наклонение [11].

Карук има някои характеристики, подобни на тези в съседни по ареал езици. По тази причина е била създадена хипотезата за т. нар. хоканско езиково семейство, което включва няколко по-малки езикови семейства и изолирани езици [5]. Някои от тях са силно полисинтетични, други по-малко. Езиците чимарико, яна, юрок и карук са съседни, но нямат генеалогична връзка. Всички те притежават системи на йерархия, но се различават значително в детайлите. Чимарико има организация агенс-пациенс, яна и юрок – номинативно-акузативна, а карук – смесица от двете [4]. Йерархията на лицата в тези езици има общи признаци – 1 л. и 2 л. винаги се избират да бъдат изразени пред 3 л., т.е. 1 л., 2 л. > 3 л. Както при други езици, когато 1 л. или 2 л. действа върху 3 л., 3 л. просто не се изразява. Разликата е в това дали 2 л. се предпочита пред 1 л., или обратно.

Йерархия на лицата в карук:

2 л. мн. ч. > 1 л. > 2 л. ед. ч. > 3 л.

Йерархия на лицата в юрок:

1 л. мн. ч. > 2 л. > 3 л. ед. ч. > 3 л. мн. ч.

Йерархия на лицата в яна:

1 л., 2 л. > 3 л.

пациенс > агенс

Йерархия на лицата в чимарико:

1 л., 2 л. > 3 л.

агенс > пациенс

В алгонкинските езици също присъства йерархия. Тя е доста различна от тази в карук, но също дава приоритет на 2 л.

Йерархичната система се проявява в различни области от граматиката. Осъществява се чрез личноместоименни наставки в яна и чрез личноместоименни представки и наставки в карук и чимарико. Макар че езиците чимарико, яна, юрок и карук не са родствени, те взаимодействат помежду си, защото са съседни по географско разпространение.

Използвана литература

1. Bright, W. The Karok Language, University of California Publication in Linguistics, vol. XIII, 1957.
2. Garrett, A., L. Mikkelsen, Documenting, analyzing, and teaching the grammar of direction in Karuk, <https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/bitstream/10125/25285/2/25285.pdf>, последно посетен на 15.03.2019 г.

3. Mikkelsen, L. Degrees of word order freedom in Karuk, http://linguistics.berkeley.edu/~mikkelsen/talks/degrees_of_freedom.pdf, 2014, последно посетен на 15.03.2019 г.
4. Mithun, M. Core argument patterns and deep genetic relations. Hierarchical systems in Northern California, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.693.1472&rep=rep1&type=pdf>, последно посетен на 21.03.2019 г.
5. Mithun, M. Hokan Languages, <http://www.linguistics.ucsb.edu/faculty/mithun/pdfs/1994%20Hokan.pdf>, последно посетен на 22.03.2019 г.
6. Sappir, M. Hierarchies and portmanteaux of Karuk pronominal axes with Distributed Morphology and without hierarchies or portmanteaux, <https://msappir.files.wordpress.com/2010/05/hausarbeit-karuk-dm.pdf>, последно посетен на 14.03.2019 г.
7. History, Location and Status of the Language, https://susiebright.blogs.com/Karuk_Intro.pdf, последно посетен на 14.03.2019 г.
8. Karuk (araráhíh), <https://www.omniglot.com/writing/karuk.htm>, последно посетен на 12.03.2019 г.
9. Karuk Language Lessons, <http://humboldt-dspace.calstate.edu/bitstream/handle/2148/1971/KarukLanguageLessons.Bright.pdf>, последно посетен на 15.03.2019 г.
10. Karuk language pod, <http://linguistics.berkeley.edu/~karuk/resources/pod-handout-possession-2017feb12.pdf>, последно посетен на 14.03.2019 г.
11. Karuk language, https://en.wikipedia.org/wiki/Karuk_language, последно посетен на 15.03.2019 г.
12. Karuk morphophonemics, http://www.karuklanguageresources.org/uploads/5/4/7/1/54712507/karuk_morphophonemics.doc, последно посетен на 12.03.2019 г.
13. Possessive prefixes on nouns, http://www.karuklanguageresources.org/uploads/5/4/7/1/54712507/karuk_march_3_possessives.doc, последно посетен на 12.03.2019 г.